

Prace konserwatorskie i badania archeologiczno-architektoniczne przeprowadzone w katedrze wrocławskiej w latach 1946–2011 na tle powojennej doktryny konserwatorskiej

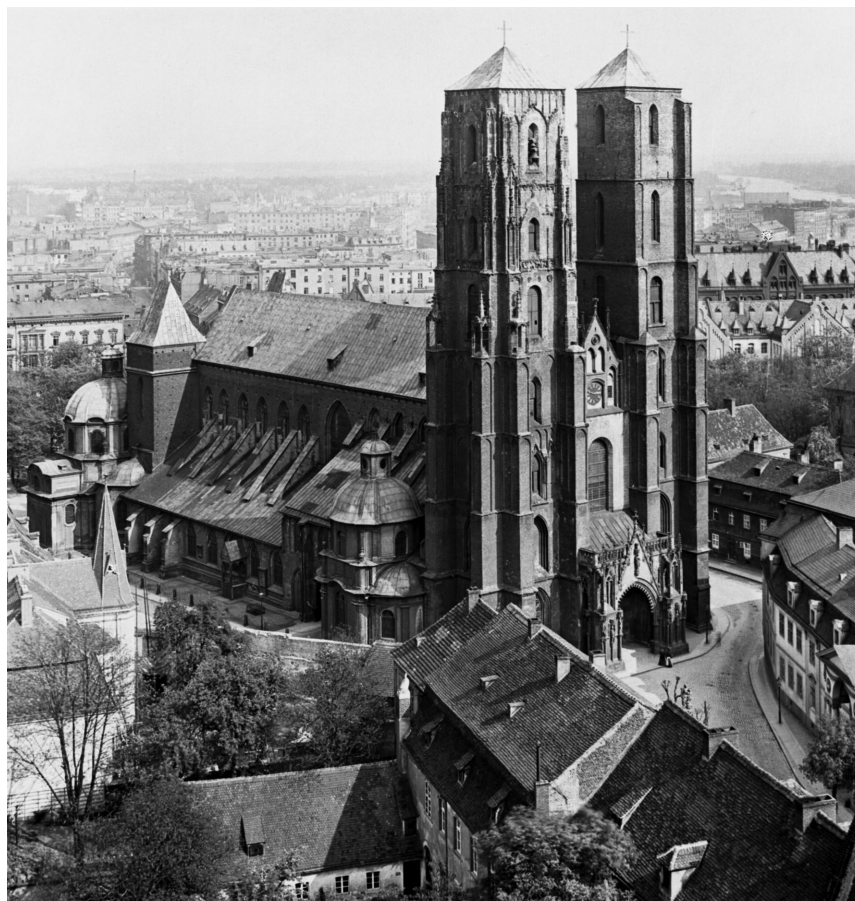

dr inż. arch.
BARBARA PIERŚCIONEK
Politechnika Opolska
Wydział Budownictwa i Architektury
ORCID: 0000-0003-4980-570X

W artykule przedstawiono proces odbudowy katedry wrocławskiej po zniszczeniach II wojny światowej w kontekście ówczesnych problemów technicznych oraz na tle powojennej doktryny konserwatorskiej związanej z odbudową miast europejskich.

Wprowadzenie

Katedrę wrocławską wzniesiono według wzorca zachodnioeuropejskiej wielkiej formy architektury gotyckiej. Obecna forma zasadniczo pochodzi z XIII–XIV wieku, a poprzedzała ją budowa trzech katedr: pierwszej, Bolesława Chrobrego, z której zachowały się relikty absydy i murów zewnętrznych oraz romański detal portalu; drugiej katedry, Kazimierza Odnowiciela, której zarys murów jest najstabilniej przebadany i trudno odróżniający się od następnej budowli; kamiennej katedry biskupa Waltera (1158 r.). Kolejne rozbudowy objęły budowę gotyckiego chóru wschodniego, zgodnego z tradycją cysterską prosto zamkniętego prezbiterium z obejściem, flankowanego dwoma wieżami, a wzniesionego dzięki staraniom biskupa Tomasza (1244–1272 r.), oraz czternastowieczną rozbudowę nawy głównej i zakrystii wykonaną z inicjatywy biskupa Nankera. Zachowana bryła zewnętrzna nosi także ślady rozbudowy barokowej i wielokrotnych przebudów oraz konserwacji, dlatego jej dzisiejsza forma jest zredukowana i częściowo zdeformowana. Obecna katedra jest trójnawową orientowaną bazyliką z czworobocznie zamkniętym chórem o długości 100 m oraz szerokości 44,5 m. Zniszczenia ostatniej wojny pochłonięły strukturę obiektu w około 70 procentach, podniesienie jej z gruzów zajęło 6 lat, a przywrócenie całościowej formy obiektu blisko pół

Fot. 1. Widok na katedrę z wieży kolegiaty św. Krzyża 1900–1909, źródło: <https://polska-org.pl/834105,foto.html> [dostęp: 30.08.2021]

Fot. 2. Zniszczenia wojenne elewacji południowej 1945 r., fot. Krystyna Gorazdowska; źródło: <https://polska-org.pl/6546245,foto.html> [dostęp: 30.08.2021]

wieku. Fakt ten stworzył możliwość działań w zakresie restytucji katedry w nurcie dwudziestowiecznych teorii i poglądów konserwatorskich (fot. 1.).

Powojenne tendencje konserwatorskie w odbudowie miast

Ogrom zniszczeń tkanki miejskiej w miastach europejskich po 1945 r. zrewidował praktykę konserwatorską wyrażoną w uniwersalistycznej doktrynie Karty Ateńskiej z 1931 r. [1]. Zastosowanie się do niej w odbudowie powojennej było niemożliwe, gdyż musiałyby być zgodne z przedwojennymi poglądami nt. ochrony zabytków, domagającymi się zachowania autentyczności cennych budowli w możliwie największym stopniu. Metodą odbudowy zniszczonych struktur miejskich stała się głównie retrowersja, odnosząca się do przywrócenia historycznym centrům zabudowy śródmiejskiej i obiektów monumentalnych w formach nawiązujących do tych sprzed wojny.

W Polsce rozważano dwie koncepcje konserwatorskie: Antoniego Karczewskiego i Jana Zachwatowicza. Postawa propagowana przez Karczewskiego, a osadzona w międzywojennej doktrynie konserwatorskiej, opartej na autentyczności tkanki zabytkowej jako głównym wyznaczniku idei konserwacji, zakładała odbudowę architektury jedynie w formie współczesnej, zgodnej z aktualnymi trendami. Obiekty fragmentaryczne, pozostawione oraz odpowiednio zabezpieczone w formie trwałej ruiny, miały zostać symbolem pamięci, z kolei wszelkie rekonstrukcje należało ograniczyć do budowli istotnych dla kultury i dziedzictwa, wyłącznie jeśli zachowały się ku temu ściśle naukowe przesłanki. Odmianą postawę propagował Zachwatowicz. Opierał się na idei odbudowy totalnej, rekonstrukcji zniszczonych budowli na podstawie dostępnych źródeł ikonograficznych, prezentujących formę architektoniczną oraz detal budowli [2].

Principia konserwatorskie odeszły w tym przypadku na plan dalszy, gdyż istotniejsze było utrzymanie świadomości narodowej i społecznej [3, s. 68–69].

Opisane dwie postawy konserwatorskie odnoszą się do odbudowy miast lub ich części w skali urbanistycznej, jednak czytelne są także analogiczne działania w skali architektonicznej, głównie w odbudowie obiektów monumentalnych, chociażby w koncepcji restytucji katedr: warszawskiej czy wrocławskiej.

Odbudowę archikatedry św. Jana w Warszawie, z której zachowała się jedynie kaplica Baryczków, powierzono J. Zachwatowiczowi. Zaproponował on przywrócenie świątyni w jej pierwotnym kształcie, charakterystycznym dla gotyku mazowieckiego.

Odbudowa katedry wrocławskiej

Wobec rozmiaru zniszczeń obejmujących ok. 70–75% budowli rozważano, czy lepszym rozwiązaniem jest wzniesienie nowej świątyni, czy możliwe jest przywrócenie formy pierwotnej i odbudowa ze wszystkimi detalami. Decydujący okazał się aspekt narodowy oraz emocjonalny, podobnie jak w przypadku retrowersji katedry warszawskiej i starówki czy Zamku Królewskiego według koncepcji J. Zachwatowicza.

Pierwsza katedra na Ostrowie Tumskim została wzniesiona przez ród Piastów. W związku z tym istotnym elementem polskości ówczesny ordynariusz ks. infułat Karol Malik rzucił hasło: „...aby w te piastowskie mury tchnąć na nowo polskiego ducha...” i w 1946 r. rozpoczęto odgruzowywanie, selekcję odzyskanego materiału ceglanoego oraz kamiennego i prace nad rekonstrukcją katedry. Kierowano się tym, aby stosować współczesne rozwiązania techniczne, mogące uratować substancję zabytkową, przy wtórnym wykorzystaniu elementów budowlanych.

Fot. 3. Zniszczenia wojenne nawy południowej 1945 r., [w:] Album zniszczeń, Wrocław 1945, M. Smolak, VIA, Wrocław 1995; źródło internetowe: <https://polska-org.pl/620603,foto.html> [dostęp: 30.08.2021]

Pierwszy etap odbudowy katedry wrocławskiej (1946–1952)

Powojenne prace budowlano-zabezpieczające struktury budowli rozpoczęto od przeprowadzenia badań *in situ* oraz studiów ikonograficznych. Wykonano inwentaryzację rysunkową i fotograficzną ocalałych fragmentów budowli. W kościele zniszczeniu uległy przede wszystkim dachy, helmy wież, prawie wszystkie sklepienia nawy głównej (ocalało jedno przęsło, połowa sklepień naw bocznych i obejścia, kilka łęków przyporowych, detale, całe wyposażenie wnętrza (fot. 2., fot. 3.).

Prace wykonano sposobem utylitarnej odbudowy wynikającej z konieczności szybkiego dostosowania wnętrza kościoła do ponownego sprawowania w nim kultu. W latach 1947–1951 finansowała je Wrocławska Dyrekcja Odbudowy, a kierował nimi arch. Marcin Bukowski. W tym czasie uzupełniono i wzmocniono mury nawy głównej oraz naw bocznych, a także wykonano żelbetową ławę wieńcową na wysokości głównego gzymsu katedry oraz zamocowano stalową konstrukcję więźby dachowej nawy głównej i chóru, równocześnie odbudowano oraz nakryto dach korpusu i dachy nad nawami bocznymi (fot. 4.).

Po ukończeniu niezbędnych prac związanych z zabezpieczeniem konstrukcji obiektu, w tym filarów i łęków przyporowych, prace w świątyni zostały przejęte przez administrację kościelną [4, s. 159–161]. W 1949 r. ukończono odbudowę sklepień naw oraz chóru, odrestaurowano lico murów, filarów i kamiennego detalu, odstłonięto arkady ambitu. Wyposażenie wnętrza katedry uzupełniono, przenosząc ocalałe obiekty z kościołów wrocławskich (m.in.: stalle z XVII w. z kościoła św. Wincentego) oraz śląskich (oltarz główny, gotycki tryptyk z kościoła MB Częstochowskiej

Fot. 4. Nowa więźba stalowa katedry. Stan z wiosny 1948 r., [w:] Panorama kultury współczesnego Wrocławia, red. B. Zakrzewski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1970; źródło internetowe: <https://polska-org.pl/4604458,foto.html?idEntity=508858> [dostęp: 30.08.2021]

w Lubinie). Dopelnieniem całości było złożenie i zamontowanie prospektu organowego pochodzącego z wielkich organów Hali Stulecia.

Krótkie, zaledwie sześcioletnie prace techniczno-budowlane były olbrzymim przedsięwzięciem, biorąc pod uwagę skromne, powojenne warunki ekonomiczne. Założono odtworzenie obiektu w takiej formie, w jakiej istniał przed wojną. Retrowersję przeprowadzono na podstawie utrwalonych opisów, fotografii obiektu oraz prowadzonych na bieżąco badań architektonicznych i archeologicznych. Jednak koncepcja odbudowy Bukowskiego, braki dostatecznej wiedzy o architekturze budowli oraz bezkrytyczne odtwarzanie wszystkich elementów, brak w trakcie prac doświadczonych architektów-konserwatorów – zostały skrytykowane przez E. Małachowicza, według którego należało naprawić błędy popełnione przez niedoświadczonych wykonawców, którzy odbudo-

wali katedrę po pożarach w wiekach poprzednich [4, s. 161–165].

Drugi etap odbudowy katedry wrocławskiej (1969–2008)

Po osiemnastu latach przerwy od czasu oddania świątyni do użytku w 1951 r. podjęto decyzję o wznowieniu robót. Drugi etap prac konserwatorskich, potoczony z badaniami architektonicznymi, był prowadzony w latach 1969–2008 pod kierunkiem architekta Edmunda Małachowicza, pełniącego w latach 1965–1973 funkcję architekta miejskiego Wrocławia. Na tym etapie prac główny nacisk położono na formę zewnętrzną świątyni. Prace we wnętrzu były wówczas niemożliwe do przeprowadzenia ze względu na funkcję kultową, z kolei elewacje wymagały uporządkowania w duchu poprawności stylistycznej oraz pod względem konserwatorskim. Czyniono starania, aby zniwelować pseudogotycką formę, jaką zyskała katedra podczas konserwacji w XIX i na początku

XX w., oraz błędy powojennej odbudowy, wynikające z pośpiechu i braku dostatecznych badań obiektu. Jak można zauważyć, prace prowadzone przez Małachowicza były już realizowane zgodnie z inną koncepcją niż Bukowskiego, w odmiennych warunkach, i wymagały rozwiązywania nowych problemów budowlano-konserwatorskich [5, s. 332].

Znaczący wpływ na tempo postępu prac konserwatorskich miała ówczesna sytuacja polityczna (PRL). Kościół był jedyną niepodporządkowaną partii strukturą społeczną. Totalitarny system komunistyczny, nie mogąc tolerować takiego stanu rzeczy, w 1950 r. powołał do istnienia Urząd ds. Wyznań. Pracownicy tej jednostki często odmawiali pozwolenia na prace budowlane, wstrzymywali te już realizowane, a temat finansowania jakiegokolwiek przedsięwzięcia w sferze obiektów sakralnych praktycznie nie istniał.

Prace obejmujące elewacje katedry rozpoczęto w 1969 r. z inicjatywy kardynała Bolesława Kominka oraz proboszcza katedry ks. kanonika Stefana Helowicza, z udziałem kilku rzemieślników biorących udział jeszcze w pierwszym etapie odbudowy. Następnie były one kontynuowane przez ks. infułata Adama Drwięgę i realizowane ze środków kościelnych, dlatego też przebiegały wolno – nadal sposobem utylitarnej odbudowy. Z reguły wszelkie prace opisane w niniejszym artykule były autorskimi koncepcjami i projektami E. Małachowicza, z czasem akceptowanymi przez gospodarzy katedry oraz sukcesywnie realizowanymi własnym sumptem, nierzadko bez stosownych pozwoleń.

– Elewacja zachodnia

Prace konserwatorskie rozpoczęto od elewacji zachodniej, przebudowywanej dwukrotnie. Najpierw po pożarze z 1759 r., który odnosząc się wyłącznie do elewacji zachodniej, pochłonął m.in.: szczyt i obie wieże z hełmami, oraz w latach siedemdziesiątych XIX w., gdy szczyt zachodni zastąpiono nowym w stylu romańsko-klasycyzującym, a okna w elewacji zmniejszono i częściowo zamurowano.

Pierwsze projekty przebudowy elewacji wraz z hełmami wież opracował w 1912 r. Hugo Hartung. Zaprojektował też dwa elementy potwierdzone badaniami: formę okna zachodniego i galerię szczytu [4, s. 294]. Po pożarze w 1945 r. tkanka szczytu została zniekształcona, a ceglane lico częściowo skuto, tak że trudno było o interpretację, jak wyglądała elewacja przed rokiem 1759, gdyż ikonografia nie była wystarczającym materiałem dowodowym [6, s. 118]. Po wykonaniu badań architektonicznych struktury muru w szczycie znaleziono wmurowane, uszkodzone, kamienne detale gotyckie, m.in.: fragmenty gzymsu, lizen i fryzu. Na podstawie zachowanego detalu oraz ikonografii Friedricha Bernharda Wernhera powstał projekt nowego szczytu z gankiem i galerią – z dekoracją

restytuowaną jedynie w zarysach, łącznie z uproszczoną formą sterczyn nawiązujących do ogólnej koncepcji szczytu. Detal przezroczka okna zachodniego, z braku wiarygodnych źródeł, odtworzono na podstawie projektu A. Holasa, podobnie jak wzór balustrady. Neogotycki portyk odrestaurowano, nie zmieniając jego formy. Uzupełniono jedynie ubytki kamieniarki i zbudowano nad nim taras, a całość prac ukończono w roku 1970 [4, s. 169].

– Elewacja wschodnia (1971–1972)

W kolejnym roku pracami objęto wschodnią ścianę katedry. Badania architektoniczne tkanki muru wykazały ślady zamurowanego okna w ścianie szczytowej, z elementami przeźroczy oraz fragmentami detalu kamieniarki użytymi do zamurowania otworu. Na podstawie detalu analogii motywów występujących także w głównym oknie wschodnim wykonano anastylozę okna poddasza. Taras nad obejściem prezbiterium obniżono, odsłaniając parapet okna wschodniego. Prace wiązały się z poważną przebudową dachu kaplicy Mariackiej. Konieczne obniżenie dachu ze względu na zachowanie widoczności dużego okna wschodniego wymagało pieczołowitych prac studialnych nad zachowaniem prawidłowych proporcji obiektu. Po ukończeniu prac dach kaplicy, jak również flankujących wież wschodnich, zostały pokryte blachą miedzianą [4, s. 169].

– Dachy (1974–1977)

W latach 1974–1977 nastąpiła wymiana pokrycia dachu nad nawą główną kościoła: z dachówki korytkowej na blachę miedzianą. Ze względu na kosztowne prace nie wykorzystano wówczas możliwości do koniecznej korekty kształtu dachu nawy głównej. Równoległe do tych działań prowadzono prace na dachach naw bocznych, które także zostały pokryte blachą miedzianą.

– Elewacja północna i południowa

W formie średniowiecznej odbudowano hełm nad kaplicą św. Jana Chrzciciela oraz częściowo odsłonięto i uzupełniono mury wieżycy klatki schodowej przy wieży północno-wschodniej. Prace przy elewacji południowej ograniczono do naprawy oraz uzupełnienia kamieniarskiej dekoracji przypór, a także rekonstrukcji ich zwieńczeń [4, s. 171].

– Hełmy wież zachodnich

W 1989 r. ks. kardynał Henryk Gulbinowicz podjął decyzję o wykonaniu nowych hełmów. Realizacją tego przedsięwzięcia kierował proboszcz katedry ks. infułat Adam Drwięga. Nowe hełmy zaprojektował Edmund Małachowicz, a projekt konstrukcji opracował inż. Kazimierz Rykaluk. Hełmy zamontowane na wieżach w 1991 r. nie były rekonstrukcją, a reminiscencją form średniowiecznych. Mają kształt smukłych, wielobocznych ostrosłupów o wysokości 37 m, podzielonych galerijką. Zaplanowaną budowę poprzedziła w 1989 r. wymiana stropów drewnianych na ceramiczne, które wzmocniły konstrukcję wież.

Fot. 5. Elewacja zachodnia obecnie (fot. aut.)

Umieszczenie hełmów na wieżach katedry wrocławskiej było przedsięwzięciem trudnym pod względem technicznym, ale też bardzo kontrowersyjnym. Przez wiele lat wieże katedry były nakryte dość płaskimi dachami namiotowymi. Zmiana kształtu hełmów wywołała dyskusję społeczną nad słuszością zmiany formy nakrycia wież, chociaż temat był poruszany przez autora projektu już w latach siedemdziesiątych, wówczas bez większego zainteresowania [7, s. 268–284]. Zmiany w architekturze elewacji zaistniałe na przełomie XIX i XX w., głównie neogotycka konserwacja, wykluczyły ewentualną rekonstrukcję hełmów w renesansowej formie, najczęściej postulowanej przez oponentów przedsięwzięcia. Nowoczesna konstrukcja hełmów i brak jakichkolwiek ozdób zachowuje szacunek do doktryny konserwatorskiej oraz pozwala na odróżnienie autentycznej substancji zabytkowej od współczesnych działań konserwatorskich. Przywrócenie hełmów na wieżach katedralnych zmieniło postrzeganie bryły obiektu, akcentując świątynię jako

dominantę przestrzenną Ostrowa Tumskiego i Starego Miasta (fot. 5).

Po upływie dwudziestu lat od ich montażu, w 2011 r. Towarzystwo Upiększania Miasta Wrocławia wystąpiło do Prezydenta Miasta z inicjatywą w sprawie odbudowy brakujących hełmów wież kościołów na Starym Mieście utraconych w wyniku działań wojennych. Odtworzenie hełmów uzasadniano powrotem do pełnej sylwetki miasta [8].

Na wieży północno-zachodniej z czasem umieszczono taras widokowy udostępniony do zwiedzania. Wiązało się to z poważnymi pracami inżynierskimi dość znacznie ingerującymi w strukturę wieży północno-zachodniej (m.in.: w wieży zamontowano windę).

Lata dziewięćdziesiąte XX w. zamykają ponad pięćdziesięcioletni okres prac silnie ingerujących w bryłę obiektu. W 1997 r. przeprowadzono prace konserwatorskie związane z przywróceniem pierwotnej (różowoceglanej) kolorystyki elewacji wszystkich kaplic barokowych, odtworzonej na podstawie badań stratygraficznych (fot. 6.).

Fot. 6. Widok na katedrę od strony północno-wschodniej i kaplicę barokowe: św. Elżbiety oraz Elektorską (Bożego Ciała), flankujące gotycką kaplicę Mariacką (fot. aut.)

Fot. 7. Fragment elewacji południowej katedry po scaleniu kolorystycznym (fot. aut.)

W tym czasie poddano także konserwacji wnętrza kaplicy św. Elżbiety i kaplicy Zmarłych (obecnie Zmartwychwstania).

W latach 2010–2011 wykonano prace konserwatorskie pod kierunkiem K. Stawowskiego, już bez udziału E. Małachowicza. Objęły one m.in.: oczyszczenie i scalenie kolorystyczne wszystkich ceglanych elewacji oraz rekonstrukcję lica bocznego przypór północnych [4, s. 181]. Miejscami uzyskano niekorzystny efekt, wykonując scalenie kolorystyczne, m.in.: kaplicy św. Jana Ewangelisty – pokrywając cegły barwą jasnoczerwoną i stosując wypukłą, białą spoinę, w rezultacie otrzymując kontrastujący z resztą elewacji wygląd „nowego zabytku” (fot. 7).

Scalenia kolorystyczne, w ostatnich latach często wykonywane na ceglanych licach

obiektów zabytkowych, niejednokrotnie zacierają wartość autentyczności obiektu, szczególnie jeśli tego typu zabieg konserwatorski jest wykonywany wyłącznie ze względów estetycznych.

Zwieńczeniem prac na elewacjach katedry było umieszczenie zegara, gdyż poprzedni został zniszczony w czasie wojny. Zegar umieszczono w fasadzie zachodniej, w szczycie pomiędzy dwiema wieżami.

Badania archeologiczno-architektoniczne katedry

Badania architektoniczne realizowano równoległe z pracami budowlanymi. Prace archeologiczne postępowały w miarę możliwości i dostępności, głównie metodą tradycyjną oraz nieinwazyjną metodą georadarową.

Zespół badawczy składał się z prof. Edmunda Małachowicza, dr. inż. arch. Macieja Małachowicza, dr. Czesława Lasoty (archeologa) i dr. Adama Szynkiewicza (operatora sonaru geologicznego). W latach 1997–1998 pod chórem wschodnim odkryto relikty murów kościoła, powiększonego oraz podniesionego w 1000 r. do rangi świątyni biskupiej – obiektu w formie prostokątnego, salowego korpusu z prezbiterium zamkniętym półkolistą absydą. W świątyni wrocławskiej zachodni wzorzec kościoła, wznoszonego na planie krzyża łacińskiego, pojawił się w okresie późniejszym, tj. w 2. poł. X wieku [9, s. 8].

Na pierwszym etapie, w lutym 1997 r., badania prowadzono w krypcie biskupiej i w podziemiu pod prezbiterium, gdzie urządzono ekspozycję odsłoniętych relikwów oraz detali architektonicznych. Relikwów odkrytych detali, niejednokrotnie użytych wtórnie jako materiał budulcowy, pozwalają na ich przybliżone datowanie dzięki rozpoznanej stylistyce oraz analogiom do innych znanych przykładów [10, 11].

Drugi etap prac był wymuszony szkodami wyrządzonymi przez lipcową powódź tego samego roku. Obsunięcie części ścian ziemnych zmusiło do poszerzenia i pogłębienia wykopów oraz zabezpieczenia odsłoniętych partii murów. Trzeci etap badań prowadzono w kryptach w marcu 1998 r. i dotyczył on weryfikacji planów rekonstrukcji faz budowy katedry na podstawie wyników z 1. etapu badań, z pomiarów georadarowych oraz na podstawie relikwów murów odsłoniętych w kryptach grobowych. Zebrane informacje pozwoliły na schematyczną rekonstrukcję zarysu rzutów czterech kolejnych katedr, głównie partii wschodniej odsłoniętych obiektów, oraz rekonstrukcję hipotetyczną układu ich wnętrza i zamknięcia obiektów w części zachodniej (z powodu braku możliwości zrobienia wykopów badawczych wykonaną na podstawie analizy proporcji oraz analogii architektonicznych).

Podsumowanie i wnioski

Architektura sakralna jest materialnym przekazem osiągnięć dawnych czasów, zapisanym w jej murach. Pierwszy etap odbudowy katedry był znaczący. Oparty jeszcze na międzywojennej praktyce maksymalnego zachowania tkanki autentycznej obiektu i poszanowania wszystkich warstw historycznych, łącznie z XIX- oraz XX-wiecznymi. Prace budowlane i konserwatorskie prowadzono na podstawie badań architektonicznych oraz zachowanej ikonografii katedry, wykorzystując wtórnie materiał budowlany czy stosując zastrzyki cementowe do wzmocnienia. Korzystano także z rozwiązań współczesnych, jakim było np. wprowadzenie stalowej więźby dachowej, a nie odtwarzanie drewnianej, której oryginalna część została całkowicie strawiona przez pożar w 1945 r.

Bukowski przywrócił obiekt do stanu sprzed wojny, a mimo tego jego prace były wielokrotnie kwestionowane przez Małachowicza.

Drugi etap odbudowy prowadzony pod kierunkiem E. Małachowicza oprócz przywrócenia katedrze wrocławskiej poprawnych cech formalnych budowli, dotyczących głównie uporządkowania elewacji, przyczynił się też do rozpoznania kolejnych faz budowlanych katedry, a ściśle czterech budowli przedromańskich i romańskich (X–XII w.), które poprzedziły budowę obecnej świątyni. Architekt bazował także na badaniach analogii wewnątrz gotyckich, ceglanych kościołów śląskich, przy pracach związanych z regotyzacją wnętrza świątyni [12, 13].

Wspomniane prace przywróciły katedrze wartość historyczną i architektoniczną, przybliżyły zagadnienia przeobrażeń stylistycznych budowli, jednak nie zamknęły tematu restytucji katedry – pozwalają także na kontynuację tych badań w przyszłości. W tak reprezentacyjnym oraz dużym kubaturowo obiekcie wciąż jest wiele miejsc wymagających uwagi i korekty.

Obiekty zabytkowe zwykle rozpatrujemy wraz z ich otoczeniem. Warto tutaj wspomnieć, że oprócz prac konserwatorskich prowadzonych w katedrze w latach 1966–1981 pozytywne zmiany nastąpiły także w otoczeniu świątyni. Odbudowano i ukształtowano wewnątrz ulicy Kanonii, między kościołem św. Idziego a budynkiem kapituły. Uzupełniono zabudowę ulicy Katedralnej, odbudowując z ruin domy nr 10, 12, 14, 16 oraz Dom Księży Emerytów. Prace te były na tyle istotne, że w rezultacie zahamowały realizację w ich miejscu, gotowego i zatwierdzonego do budowy, projektu nowoczesnych punktowców z wielkiej płyty w bliskim sąsiedztwie katedry, które z pewnością nieodwracalnie zmieniłyby kontekst przestrzenny wrocławskiego Ostrowa Tumskiego [4, s. 293].

Literatura:

- [1]. Karta Wenecka – Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków, Wenecja 25–31.05.1964, źródło: <https://www.nid.pl/upload/iblock/15f/15f3d8201c79013f37d81be7c64697f5.pdf> [dostęp: 20.08.2021].
- [2]. Zachwatowicz, J., 1946. Program i zasady konserwacji zabytków, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” 1946, T. 8, Nr 1/2, s. 48–52.
- [3]. Kadluczka, A., 2000. „Ochrona zabytków architektury”, T. 1. Rozwój doktryn i teorii, Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Kraków.
- [4]. Małachowicz, E., 2012. „Katedra wrocławska. Dzieje i architektura”, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- [5]. Marcinów, A., 2016. Wokół problemów odbudowy katedry wrocławskiej, „Katedra wrocławska na przestrzeni tysiąclecia”, Wrocław, s. 317–332.
- [6]. Bukowski, M., 1962. „Katedra Wrocławska”, Wrocław.
- [7]. Małachowicz, M., 1974. Późnogotyckie helmy wież wrocławskich kościołów i problem odbudowy helmów wież katedry, „Ochrona zabytków” nr 1/1974.
- [8]. List Towarzystwa Upiększania Miasta Wrocławia do prezydenta miasta Rafała Dutkiewicza w sprawie rekonstrukcji helmów wież na Starym Mieście z dn. 20.12.2011 r., źródło: <http://tumw.pl/list-tumw-w-sprawie-rekonstrukcji-helmow-wiez-na-starym-miescie/> [dostęp: 20.08.2021].
- [9]. Małachowicz, E., 2008. Architektura sakralna na Śląsku w IX–X wieku, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. LIII, z. 3/2008, Warszawa, s. 3–12.

- [10]. Józefowiczówna K., 1956. Pierwsza katedra poznańska, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, nr 1, Warszawa.
- [11]. Świechowski, Z., 1962. Wczesna architektura piastowska około roku 1000, „Początki państwa polskiego – księga tysiąclecia”, t. 2, Poznań, s. 261–267.
- [12]. Małachowicz, E., 1965. Faktura i polichromia architektonicznych wnętrz ceglanych na Śląsku, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1965, Nr 3–4, s. 207–229.
- [13]. Małachowicz, E., 1965a. Problemy konserwacji średnio-wiecznej architektury i polichromii architektonicznej wnętrz ceglanych na Śląsku, „Ochrona Zabytków” 1965, Nr 4, s. 17–34.

DOI: 10.5604/01.3001.0015.4851

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA

Pierścionek Barbara, 2021, Prace konserwatorskie i badania archeologiczno-architektoniczne przeprowadzone w katedrze wrocławskiej w latach 1946–2011 na tle powojennej doktryny konserwatorskiej, „Builder” 12 (293). DOI: 10.5604/01.3001.0015.4851

Streszczenie: W artykule przedstawiono zarys procesu odbudowy katedry wrocławskiej po II wojnie światowej na tle ówczesnych problemów technicznych oraz praktyki i doktryny konserwatorskiej związanej z odbudową obiektów monumentalnych wzniesionych w miastach europejskich, a zniszczonych w znacznym stopniu, czyli ok. 70 procentach tkanki zabytkowej.

Zakres dat obejmuje dwa okresy odbudowy katedry: pierwszy, prowadzony przez Marcina Bukowskiego, oraz drugi, związany z konserwacją formy zewnętrznej budowli. Prace były wówczas koordynowane przez prof. Edmunda Małachowicza i trwały blisko 40 lat, nadając budowli obecny kształt. Celem niniejszej pracy jest analiza podejścia konserwatorskiego do zagadnień restytucji budowli obiektu obydwu architektów. Została przeprowadzona na podstawie badań literaturowych, analizy autorskich projektów, materiałów ikonograficznych oraz badań *in situ* tkanki obiektu.

W 2022 r. przypadnie 70. rocznica rekonsekracji katedry po odbudowie, jednak proces rewitalizacji obiektu, głównie jego wnętrza, trwa nadal. W ostatnich latach w architekturze są widoczne działania prowadzące do odbudowy i restytucji obiektów historycznych, uwzględniające w różnym stopniu wartość autentyczności ich substancji zabytkowej – wartość omawianą w podstawowych dokumentach doktrynalnych, m.in.: w Karcie Ateńskiej z 1931 r., Karcie Weneckiej z 1964 r. oraz Dokumencie z Nara o autentyczności z roku 1994. Fakt ten skłania do refleksji: czy dziś wartość autentyczności traktowana w konserwatorstwie jako priorytet nadal stanowi główną wytyczną do prac na obiektach zabytkowych, czy jednak przez lata postulat ten traci na aktualności?

Słowa kluczowe: konserwacja zabytków, katedra wrocławska, restytucja zabytku, Śląsk

Abstract: CONSERVATION WORKS AND ARCHAEOLOGICAL-ARCHITECTURAL RESEARCH CARRIED OUT AT THE WROCLAW CATHEDRAL IN 1946-2011 AGAINST THE BACKGROUND OF POST-WAR CONSERVATION DOCTRINE. A CASE STUDY. The article presents an outline of the process of the reconstruction of the Wrocław cathedral after World War II against the background of the technical problems of the time and the conservation practice and doctrine connected with the reconstruction of monumental objects erected in European cities and destroyed to a considerable degree, i.e. about 70 per cent of the historic fabric.

The range of dates covers two periods of the cathedral's reconstruction. The first one was led by Marcin Bukowski, and the second was connected with the conservation of the external form of the building. The work was then coordinated by Prof. Edmund Małachowicz and had taken nearly 40 years, before giving the building its present shape. The aim of this paper is to analyse the conservator's approach to the restitution of the building by the two architects. It was carried out on the basis of literature research, analysis of the authors' projects, iconographic materials and in situ studies of the fabric of the building.

The year 2022 will mark the 70th anniversary of the cathedral's renewed dedication after its reconstruction, but the process of the object's revalorisation, mainly of its interior, is still taking place. In recent years, reconstruction and restoration of historical buildings with architectural measures has emphasized the value of authenticity of their historic substance. The value was referred to in basic doctrinal documents such as: The Athens Charter of 1931, the Venice Charter of 1964, and the Nara Document on Authenticity of 1994. This fact prompts a reflection: Is the value of authenticity being treated as a priority in conservation – the main guideline for work on historic buildings, or has this postulate become less relevant over the years?

Keywords: conservation of monuments, Wrocław Cathedral, restitution of historic buildings, Silesia